

H

HET ADVIES IN DE PRAKTIJK... WERKEN MET EEN STAPPENPLAN

Fons GEERTS'

*Een inleiding door Stefaan Baeten,
geïllustreerd met een casus uit de workshops*

Een ethisch advies kan nog zo mooi geformuleerd zijn en alle mogelijke nuances bevatten, het zal een dode tekst blijven als er niet mee aan de slag gegaan wordt in de praktijk. Daarom heeft de Ethische Commissie van het Vlaams Welzijnsverbond steeds oog gehad voor de 'vertaling' en de 'bespreekbaarheid' van haar dikwijls vrij algemeen geformuleerde adviezen naar de verschillende sectoren en werksoorten toe. Een van de hulpmiddelen daartoe zijn de "10 stellingen" die u elders in dit nummer vindt. Op de studiedag van 23 januari 2009 gingen we nog een stap verder.

68

Na de toelichtingen bij de juridische achtergrond en de ethische visie die het advies 5 dragen, bracht commissievoorzitter Stefaan Baeten via de 'casus van Laura' (een fixatie die bijna fataal afloopt) aan hoe het gebruik van een stappenplan kan helpen om te komen tot een ethische afweging van de diverse verantwoordelijkheden, en waardoor men kan komen tot een 'verantwoorde' beslissing. En in de namiddag konden de deelnemers kiezen uit één van de zes casussen en hiermee in groepjes aan de slag gaan. Ze kregen de opdracht om hierover een ethisch onderbouwd advies te formuleren door middel van het voorgestelde stappenplan. Op deze manier kon men zelf onder vinden hoe het voelt om met zo'n stappenplan te werken. En hopelijk kreeg men hierdoor de goesting om deze methodiek in de toekomst ook in de eigen voorziening toe te passen.

Tussen verantwoordelijkheid en aansprakelijkheid

Stefaan Baeten bracht om te beginnen een aantal aanbevelingen uit het advies onder de aandacht. Hij stelde dat we als hulpverlener en als welzijnsvoorziening vaak te maken hebben met situaties waarin zowel ver-

antwoordelijkheid als aansprakelijkheid en rol spelen.

Hij pleitte er voor dat **hulpverleners** hun verantwoordelijkheid opnemen en brak een lans voor "bewust en verantwoord handelen". Het maken van een zo goed mogelijke risicoanalyse en het multidisciplinair overleg spelen

1. De auteur is eindredacteur van het Tijdschrift voor Welzijnswerk en secretaris van de Ethische Commissie van het Vlaams Welzijnsverbond. Contact: fons.geerts@vlaamswelzijnsverbond.be

een belangrijke rol om te komen tot werkbare procedures voor risicovolle omstandigheden. Toch zijn procedures niet alleenzalmakend en moet overregulering voorkomen worden. Uiteindelijk zal men moeten komen tot het bepalen van eindverantwoordelijkheden: bij wie moet men terecht met welke problemen, en wie neemt de uiteindelijke beslissing.

De **voorziening** (directie, gedragen door de raad van bestuur) moet hierbij zorgen dat de hulpverleners "gerust kunnen handelen". Dat doet men door de collectieve aansprakelijkheid (met inbegrip van de collectieve strafrechtelijke aansprakelijkheid) zo goed mogelijk in te dekken. Hij pleit ervoor dat verantwoordelijken hierin duidelijk stelling nemen en hierbij de nodige grenzen aanreiken. Indien er zich toch problemen voordoen, engageert men zich voor juridische bijstand en ondersteuning van de bewust handelende medewerkers.

Bij deze **ondersteuning** hanteert men een meersporenbeleid, met onder meer ondersteuningstrajecten (vorming, coaching, e.a.) voor medewerkers, kansen tot interne en externe reflectie en overleg, o.m. over goede praktijken in de hulpverlening, voor het opmaken van handelingsprotocollen (waar nodig), en tenslotte voor het integreren en verankeren ervan in goede praktijken.

Tenslotte pleitte hij voor een "blijvende onrust", om niet bij de pakken te blijven zitten of op veiligheid te spelen of "op automatische piloot" aan hulpverlening te doen...

Een stappenplan

Er zijn meerdere stappenplannen, die in het verleden reeds voorgesteld werden en die bruikbaar zijn in allerlei settings in de welzijnssector. We denken onder meer aan dat van de Nederlanders Ebskamp en Kroon. In 1999 verscheen in dit tijdschrift ² een ruim artikel waarin Bernadette Houdart een stappenplan voorstelt. Het stappenplan waarmee in de namiddag gewerkt werd, valt uiteen in 5 fasen en 12 stappen.

Een stappenplan

FASE 1: ANALYSE VAN DE SITUATIE

Stap 1: Beschrijving van de feiten

Stap 2: Eerste formulering van het ethisch probleem

FASE 2: ANALYSE VAN BETEKENIS EN MOTIEVEN

Stap 3: Inbreng van de narratieve dimensie van alle betrokkenen

Stap 4: Analyse van de betekenis voor alle betrokkenen

Stap 5: Herformulering van het ethisch probleem

FASE 3: VERKENNING VAN DE HANDELINGSALTERNATIEVEN

Stap 6: Wat zijn de mogelijke handelingsalternatieven?

Stap 7: Wat zijn de gevolgen van deze handelingsalternatieven?

2. Bernadette Houdart in het Tijdschrift voor Welzijnswerk, jg. 23, nr. 221, juli 1999.

Stap 8: Wat is de beleving van de verschillende handelingsalternatieven?

FASE 4: AFWEGING VAN DE WAARDEN

Stap 9: Welke waarden zijn in het geding? Wat is het waardeconflict?

Stap 10: Proportionele afweging van waarden

FASE 5: BESLISSINGSMOMENT

Stap 11: Keuze voor één van de handelingsalternatieven

Stap 12: Verantwoording van de beslissing

Gekaderd in een ethisch begeleidingsmodel

Dit stappenplan (en andere stappenplannen) sluit ook aan bij een ethisch **begeleidingsmodel** (zoals onder meer door Axel Liégeois voorgesteld wordt) en kan erdoor verdiept worden. In dit begeleidingsmodel is er aandacht voor drie polen: de subjectieve beleving (en de subjectieve betekenis van gedrag), de objectieve gevolgen (de uitkomst van het gedrag) en de zinvolheid (het afwegen van waarden met als uitgangspunt: welke groeimogelijkheden zijn aanwezig?) Met dit laatste komen we bij de 'groeiethiek' terecht, die onder meer door Roger Burggraeve uitgewerkt werd. (Zie illustratie p. 71)

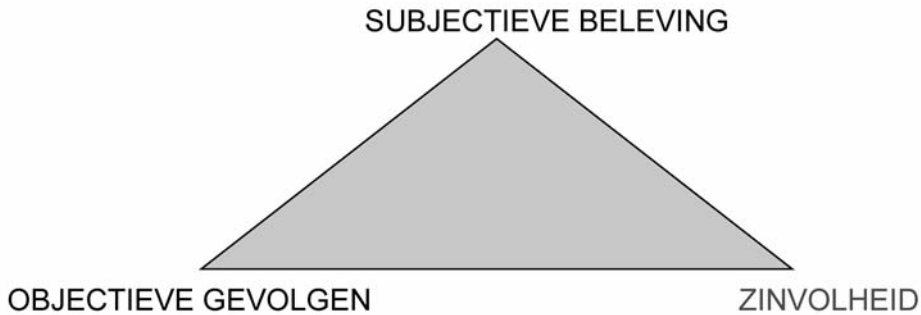
Bij de subjectieve betekenis van gedrag ging Stefaan Baeten kort in op het mogelijke verschil tussen de bewuste en de onbewuste vraag, op de plaats van de vraag of het gedrag binnen het levensverhaal van de cliënt en op de sociale context van het

gedrag. Rond de objectieve uitkomst van het gedrag wees hij onder meer op de spanning tussen wens en realiteit, het onderscheid tussen de gevolgen van het gedrag op korte en op lange termijn, de idee van het 'kleinste kwaad' en – aansluitend bij het vorige advies van de ethische commissie – op het belang van grensregels. Handelen is nooit neutraal, maar is steeds **keuzes** maken... Fundamentele waarden in zorg kunnen (onder meer) zijn: vertrouwen, autonomie, zorg, privacy, waar- achtigheid, onschendbaarheid, rechtvaardigheid, enz.

Tenslotte wees Stefaan Baeten ook op de **grenzen** van het gebruik van stappenplannen: niet alles is vatbaar en 'grijpbaar' in stappenplannen, de realiteit verloopt niet altijd rechtlijnig, maar ook het doorlopen van een stappenplan kent niet altijd een rechtlijnig verloop: vaak wordt er af- en uitgeweken, zo bleek in de namiddagbesprekingen. Het doorlopen van een stappenplan blijkt niet altijd realiseerbaar binnen één sessie. Dit bleek ook in de workshops: een aantal workshops kwam niet aan de laatste stap(pen) toe, andere slaagden er wel in alle stappen op één namiddag te doorlopen. Het is niet duidelijk of dit te maken heeft met een al dan niet strikte gespreksleiding of mee bepaald werd door de creativiteit van de deelnemers om alternatieven te formuleren, of dat het te maken had met de mate waarin men over bepaalde (deel)aspecten kon uitweiden.

Stefaan Baeten onderstreepte wel het belang van een achterliggend **waardekader**. Een stappenplan is geen neutraal gegeven en ontslaat de medewerkers (en de voorziening) niet van bij hun beslissingen ook uit te

Een ethisch begeleidingsmodel

Afwegen van waarden met als uitgangspunt :
welke GROEIMOGELIJKHEDEN zijn aanwezig

gaan van een aantal waarden, die men belangrijk vindt. Bij het benaderen van een (ethisch) probleem of dilemma is het communicatief proces van wezenlijk belang. De mogelijkheid en de wil om met mekaar over vaak 'kiese' onderwerpen van gedachten te wisselen is hierin van doorslaggevend belang en gaat vooraf aan de keuze om al dan niet met een bepaald stappenplan te werken.

De casus Andy en Davy

Eén van de zes casussen, waarvoor de deelnemers op de studiedag konden kiezen, was deze van Andy en Davy:

Andy en Davy zijn twee broertjes van 8 en 10, die door het Comité voor Bijzondere Jeugdzorg via onze dienst in

een pleeggezin geplaatst zijn. Na het overlijden van hun moeder probeerde de vader voor hen te zorgen, maar na klachten van de burens werden de kinderen geplaatst. In het weekend gaan ze naar huis. De pleegouders melden echter dat ze op zondagavond telkens geheel overstuur terugkeren. We hebben aanwijzingen (maar geen harde feiten) dat vader de pedalen meer en meer kwijt raakt. We vragen ons af of we niet beter naar de Jeugdrechtbank stappen voor een meer 'definitieve' oplossing. Want waar staan we (met onze verantwoordelijkheid en aansprakelijkheid) als de situatie vroeg of laat uit de hand loopt?

In twee workshops ³ werd hierrond gewerkt. In wat volgt maken we vooral gebruik van de verslagen van deze

3. De workshopbegeleiders waren Kris Demeter en Bert Lismont, de verslaggevers waren Erik Buelens en Fons Geerts.

twee groepen, hier en daar aangevuld met opmerkingen uit de andere workshops⁴. We volgen hiervoor – uiteraard – het schema van het stappenplan.

FASE I: ANALYSE VAN DE SITUATIE

STAP 1: Beschrijving van de feiten

De eerste vaststelling is, dat er heel veel betrokkenen zijn, wat de situatie niet eenvoudiger maakt. Bovendien stelt men vast dat men te weinig weet over de situatie. Vanuit de groep werden een hele reeks bijkomende vragen gesteld. Zo werd meer informatie over de natuurlijke vader gevraagd. Zijn er nog grootouders? Is er nog andere ondersteuning voor papa? Hoe is de verhouding tussen papa en het pleeggezin? Welke goede dingen waren er nog tussen papa en de kinderen? Kan het verhaal van de pleegouders bevestigd worden door bijvoorbeeld de school? Wat zijn de klachten van de burens precies? Hoe lang geleden is de moeder gestorven? Hoe beleven de kinderen de pleeggezinplaatsing? En de vader? Hoe beleefde men het overlijden van de moeder?

Vaststellingen van de groep: wat de klachten van de burens betreft is er geen sprake van “echte criminaliteit”, maar eerder van wat “kwajongensstreken” of van druk gedrag, mogelijk als gevolg van een gebrek aan toezicht. Naast de pleeggezindienst is er geen verdere begeleiding in deze situatie, men vermoedt dat er te weinig contact is tussen de vader en het pleeggezin.

Deze bespreking roept de vraag op wat we juist kunnen verstaan onder “feiten”: alleen wat echt feit is? En is al de rest dan interpretatie? Bijvoorbeeld het cruciale “feit” dat de kinderen overstuur zijn na het weekend bij de papa. Misschien kleuren de pleegouders dit feit wat bij? Wat de ene persoon duidt als ‘overstuur’, is voor de andere misschien een te tolereren en vanuit de loyaliteit compleet begrijpbare reactie...

Feiten zijn **alleen feiten**, geen gissingen. Het is datgene waar we zeker van zijn. We moeten echter vaak vaststellen dat er veel zaken zijn die we gewoon niet (kunnen) weten of waaraan we gaan twifelen. Dat werd niet alleen duidelijk in de bespreking van de casussen, maar hiermee worden we ook geconfronteerd in de dagelijkse praktijk.

Om deze vragen te onderwerpen, beschikte de gespreksleider over nog wat bijkomende informatie over de casus.

Bijkomende informatie over de casus

Wat de overleden moeder betreft: blijkbaar was zij de sterke vrouw, die dit vrij chaotisch gezin strak in de hand hield. Voor zover we kunnen nagaan was er zeker sprake van liefde en genegenheid tussen alle gezinsleden. Ook de man probeerde na het overlijden van zijn vrouw met veel goede wil voor zijn kinderen een goede vader te zijn. Het ontbreekt hem echter aan sociale vaardigheden om dit op een adequate manier te kunnen doen. Wanneer zijn vrouw de touwtjes in handen hield, slaagde hij hier wel in. Ook wat zijn werkhouding betreft, bleek dit het geval te zijn. Na korte tijd bleef de man geregeld afwezig

4. Hiervoor gebruikten we de verslagen van Greet Bonner en Isabelle De Keyser en van enkele niet-ondertekende workshopverslagen.

van zijn werk en belandde het gezin in een totale structuurloosheid.

De burens merkten dat de kinderen op schooldagen alleen thuis waren en kat-tenkwaad uithaalden. Zij meldden dit wel bij de wijkagent, maar wilden liever niet betrokken geraken bij de hele situatie. De man blijkt weinig familie te hebben, waarmee het contact bovendien al lang verbroken was, en de familie van de vrouw had eerder al bedenkingen bij deze relatie... Ook op hen moet hij niet rekenen voor hulp. En dat zou hij bovendien zelf ook niet willen...

Omdat we geloven dat de man, mits voldoende begeleiding (zoals zijn overleden vrouw die bood), een goede vader kan én wil zijn voor de kinderen, kiezen we ervoor om het contact zeker te onderhouden. De man ging ook akkoord met de vrijwillige plaatsing via het Comité, omdat hij wel inzag dat het zo niet verder kon. Een tussenkoms van de Jeugdrechtsbank ziet hij niet zitten, want hij wil niet dat zijn kinderen 'afgepakt' worden... Ook de kinderen geven aan dat ze hun vader graag zien, en willen hem zeker niet nog meer verdriet doen.

We nemen de signalen van de pleegouders ernstig. Het zijn ervaren mensen, waarmee we al jaren een goede samenwerkingsrelatie hebben. We willen hen zeker niet voor de borst stoten door niets te doen, maar hen integendeel zoveel mogelijk ondersteunen in hun engagement. Blijft echter het feit dat er zeker geen strafbare zaken gebeurd zijn. En dat het gedrag van de kinderen mogelijk te verklaren is vanuit loyaliteitsgevoelens voor de vader.

STAP 2: Eerste formulering van het ethisch probleem

Het ethisch probleem zit volgens de ene groep vooral in de spanning tus-

sen de bezorgde pleegouders en de goedbedoelende vader. De andere groep legt meer de nadruk op het gebrek aan steun in de verwerking van het verlies van de belangrijke moederfiguur en de opbouw van een nieuw leven voor papa en zijn kinderen. Men stoot hierbij op het feit dat de pleeggezinnendienst deze intensieve ondersteuning niet kan geven en men hier voor omwille van de lange wachttijden ook nergens anders terecht kan. Het ethisch probleem hierbij kan zijn dat de kinderen mogelijk gevaar lopen wat betreft hun psychische en/of fysieke integriteit. Is er echter voldoende reden tot ingrijpen? Hierover is er nog onvoldoende duidelijkheid.

In dit verband werd de vraag gesteld: wie zijn wij om te beslissen over wat goed is voor het gezin en voor de kinderen? En: weet de papa en de kinderen dat wij hier nadenken over "hun lot"?

FASE 2: ANALYSE VAN BETEKENIS EN MOTIEVEN

STAP 3: Inbreng van de narratieve dimensie van alle betrokkenen

Vanuit een werkgroep werd gesuggereerd om contact op te nemen met alle partijen, naar hen te luisteren, onze ongerustheid te uiten en te delen, ... Op deze manier kan men als hulpverlener een scherper beeld krijgen van de situatie. Het is echter niet noodzakelijk om alle betrokkenen ook effectief te bevragen. Vaak zijn er doorheen de hulpverleningsgeschiedenis en via de begeleiding reeds heel wat elementen van het levensverhaal bekend.

Uiteraard mogen we er nooit vanuit gaan dat we 'alles' wat belangrijk is in een bepaalde situatie al weten. Het

kan bijvoorbeeld wel een goede oefening zijn om binnen een teambespreking iemand aan te duiden die de belangen van het kind, de vader en de pleegouders (en eventueel de 'afwezige derden') zo goed mogelijk tracht te verwoorden en hiervan de 'verdediging' opneemt.

We moeten er voor opletten dat we niet te veel **in de plaats** van de cliënten gaan denken, er bijvoorbeeld van uitgaan dat wij weten wat ouders willen... Ook mensen met een mentale handicap kunnen duidelijk maken wat ze wel of niet willen of prettig vinden. Hulpverleners hebben uiteraard "het beste" voor met de mensen die op hun hulp aangewezen zijn. Zo werd er binnen een andere workshop op gewezen dat hulpverleners bijvoorbeeld nogal eens de neiging hebben om overplaatsingen, zeker binnen (maar ook tussen) residentiële voorzieningen voor de persoon in kwestie te licht in te schatten.

Enkele narratieve elementen uit de twee workshops:

- Iemand suggereerde om het verhaal eens vanuit de (beleving van de) vader te herschrijven...
- Bij het overlopen van de levensgeschiedenissen van de vader en de kinderen bleek dat beide verlieservaringen en verdriet kennen; misschien kan dit een aanknopingspunt in de begeleiding zijn?
- Door de bezorgdheid van de pleegouders te waarderen, kan er gewerkt worden naar het erkennen van de bezorgdheid van de vader voor zijn kinderen, en zou men kunnen komen tot een wederzijds 'gedeelde' bezorgdheid en een gedeelde 'verantwoordelijkheid'.
- De kinderen zitten in de minst benijdenswaardige positie: zij vallen tus-

sen twee gezinnen en kunnen (en mogen?) niet kiezen.

- Door de aandacht voor de 'afwezige' derden, kwam ook de familie in het vizier en kon de vraag gesteld worden waarom ze in deze situatie 'afwezig' zijn: wat betekent dit voor de vader en de kinderen, wat betekent dit voor henzelf? Hoe kunnen ze eventueel toch (terug) een rol spelen? Wat is hiervoor nodig?
- Er werd ook aandacht gevraagd voor (ondersteuning van de) hulpverleners.
- Verder zijn er de verschillende visies op opvoeden bij de verschillende betrokkenen: hoe komt dit (eigen jeugdervaringen?) en wat kunnen we hiermee doen?

Tenslotte werd erop gewezen dat het belangrijk is om met alle mogelijke hypothesen en scenario's rekening te houden, om zo meer informatie te verkrijgen.

STAP 4: Analyse van de betekenis voor alle betrokkenen

Wat is de betekenis van de melding? De pleegouders willen duidelijkheid bekomen en minder problemen; de Jeugdrechtbank zal zich afvragen of er hier sprake is van een gevaarsituatie; vader vreest dat de Jeugdrechtbank de kinderen zal afnemen; hij krijgt een stempel als 'slechte ouder', ter wijl hij net zo zijn best doet... De kinderen voelen dat het onrechtvaardig is dat de vader gestraft wordt voor wat zij als hun eigen 'fout' ervaren, en ze vrezen dat ook hun vrijheid beknot wordt wanneer ze bijvoorbeeld bij de Jeugdrechter voor alles en nog wat toelating moeten vragen...

De **beleving van de kinderen** is erg belangrijk: hier moeten we goed reke-

ning mee houden. Er is ook het conflict (of de frustratie) waar we als hulpverlener (organisatie, directie) mee geconfronteerd worden, nl. het niet kunnen bieden van de nodige en meest wenselijke hulp... Er is de vaststelling dat hulpverleners soms opdrachten krijgen, die een schuldgevoel met zich meebrengen. Vandaar de vraag naar de rol van de begeleiders hierin en hoe men deze begeleiders kan ondersteunen en beschermen om met deze risicovolle situatie om te gaan.

Ook wanneer iets misloopt, wordt men als begeleider geconfronteerd met **schuldgevoelens**. Men kan zich afvragen of dit schuldgevoel terecht is of niet, maar men stelt vast dat, ook indien men zich niets te verwijten heeft, het bijna vanzelfsprekend is, dat men zich schuldig voelt. Hierbij is de directe steun van de collega's en de teamverantwoordelijke erg belangrijk. Iemand sprak zelfs van het belang van een "gezamenlijk front" van het personeel, zeker als de media betrokken worden.

STAP 5: Herformulering van het ethisch probleem

Vooraf werd de vraag gesteld of je op basis van onvolledige info wel een goede beslissing kan nemen. Hierop zouden we eigenlijk "neen" moeten antwoorden, maar we moeten vaststellen dat we nu eenmaal vaak met onvolledige (of gekleurde) informatie moeten werken. Wellicht kan het werken met een stappenplan ons hiermee duidelijker confronteren en ons hiervan bewust maken, zodat we er ook rekening mee kunnen houden.

Maar dan stelt zich de vraag: wat als het misgaat? Wat moeten we doen

om onze verantwoordelijkheid 'ten volle' (of misschien realistischer: 'op de best mogelijke manier') te nemen, om zo aansprakelijkheidseisen te vermijden? We moeten alleszins trachten onze beslissingen zo goed mogelijk te onderbouwen. (En hier van verslag opmaken.) We zullen een antwoord moeten zoeken op vraag: wat moeten (en kunnen) we nog te weten komen om een degelijk onderbouwd advies uit te brengen? Welke stappen hebben we ondernomen om dit te weten te komen?

Wat de herformulering van het ethisch probleem betreft, koos de ene groep ervoor om de vraag te behouden of er in het weekend sprake is van een gevaarsituatie voor de kinderen.

Indien ja, vanaf wanneer grijp je in? Welke is dan de oplossing die het minste schade berokkent voor alle betrokkenen?

FASE 3: VERKENNING VAN DE HANDELINGSALTERNATIEVEN

STAP 6: Wat zijn de mogelijke handelingsalternatieven?

In eerste instantie zag men weinig handelingsalternatieven, maar zodra men de moeite kon doen om de situatie en de eigen ideeën (vaak doorheen de jaren ervaring vastgeroeste ideeën, genre: "Dat hebben we allemaal al meegemaakt...") los te laten, kwamen we in beide groepen tot een ganse reeks mogelijke "alternatieven". Wellicht niet allemaal even goed ('verantwoord'), of even realistisch ('verwezenlijkbaar'), maar zeker werkzaam als 'oogopener', om de hulpverlening 'fris' te houden. We sommen er enkele op.

– Het gesprek aangaan met papa en

- kinderen
 - Een gesprek aangaan met de “klagers”, en hierbij eventueel ook de mening vragen van de school van de kinderen, het CLB, eventueel de burens van vader en van het pleeggezin (als mogelijke ondersteunende factor in de toekomst...), de huisarts, enz.
 - Een gesprek aangaan met het pleeggezin, waarin bijvoorbeeld gepeild wordt naar wat zij verstaan onder ‘lastig’ gedrag en om aandacht te vragen voor het loyaliteitsconflict van de kinderen.
 - Met de begeleiders een gesprek voeren, doorvragen, zoeken hoe ze het proces goed kunnen verantwoorden, hoe ze ‘verantwoord overwegen’ en geen o verhaaste beslissingen nemen...
 - Vorming voor de begeleiders rond dit soort situaties; hen een structuur bieden waarbinnen ze zich veilig kunnen voelen.
 - Externe expertise inroepen (bijvoorbeeld het Vertrouwenscentrum Kindermishandeling...)
 - Een bijkomend vangnet of hulpbronnen aanbieden aan de verschillende betrokkenen
 - Belangrijk alles goed te noteren! Omwille van grondigheid, en om zich in te dekken?
 - De consulent van het Comité betrekken
 - Begeleiding zoeken voor de vader
 - Thuisbegeleidingsdienst inschakelen (kan evenwel niet omwille van dubbele subsidiëring)
 - Zelf instaan voor (thuis)begeleiding voor de vader (maar dit betekent dan weekendwerk?)
 - Kind niet meer naar huis laten gaan (al dan niet tijdelijk)
 - Pleeggezin extra ondersteunen om met dit probleem om te gaan
 - Betere analyse van het probleem: is er echt sprake van verwaarlozing, waardoor het kind overstuur geraakt?
 - Een duidelijke weekendplanning met de vader uitwerken
 - Een steungezin inschakelen voor de vader
 - Familieleden (opnieuw) betrekken
 - Vrijwillige ondersteuning van de vader via bijv. vierde wereld groep, welzijnsschakel, vereniging waar armen het woord nemen
 - Kinderen in het weekend naar de jeugdbeweging laten gaan, zodat vader ook wat tijd heeft voor zichzelf
 - Inschakeling Onthaal- en oriëntatiecentrum om duidelijkheid te krijgen, liefst ambulante
 - Vader en pleegouders samen rond de tafel brengen
 - Eén dag in plaats van een gans weekend naar vader
 - Twee namiddagen naar vader, bijvoorbeeld de woensdagnamiddag en de zaterdagnamiddag
 - Rondetafel beleggen met CBJ, vader, pleegouders en dienst om de bezorgdheid te delen
 - Eventueel inschakelen van de bemiddelingscommissie, als stok achter de deur of alleen als het kind in gevaar is?
 - Enz.
- Bij de handelingsalternatieven gaf een van de andere groepen ook aan: “de begeleiding bevraagt zichzelf over haar functioneren.” In een bijdrage in het Nederlandse tijdschrift ‘Klik’ werd onlangs het voorbeeld gegeven van een voorziening, waar men na een interne bevraging rond het fixeren van cliënten op zoek ging naar alternatieven. Waar vroeger vrij ‘vlot’ overgegaan werd tot fixeren, merkte men

na verloop van tijd dat dit nog slechts sporadisch moest gebeuren, want dat er in de meeste situaties alternatieven konden gevonden worden.

STAP 7: Wat zijn de gevolgen van deze handelingsalternatieven?

Men merkt dat er mogelijkheden zijn buiten datgene waar men in eerste instantie aan dacht; er zijn misschien meer alternatieven, die het proberen waard zijn. Iedereen is er van overtuigd dat het belangrijk is eerst de betrokkenen te bevragen naar hun eigen opvatting en vooral te komen tot vormen van overleg (zowel intern als extern), om zo de eigen ideeën bij te stellen. Wanneer we **informatie** geven of vragen aan de cliënt (en de omgeving) is het belangrijk steeds te checken of de informatie begrepen is en of men een inschatting kan maken van de draagwijdte ervan.

Vaak is het juist door de communicatie met de verschillende betrokkenen dat nieuwe feiten en alternatieven naar boven komen.

STAP 8: Wat is de beleving van de verschillende handelingsalternatieven?

Misschien zijn bepaalde betrokkenen, die pasklare antwoorden verwachtten, wat teleurgesteld, maar anderzijds weet iedereen dat de situatie ernstig wordt genomen en dat het niet naast zich neergelegd wordt. In een andere groep stelde men dat het gevoel gehoord te worden heel belangrijk is; erkend worden of niet erkend worden, maakt een hemelsbreed verschil.

Naar aanleiding van een andere casus werd in een andere workshop opgemerkt dat ouders in een bepaalde

situatie misschien strikt juridisch gezien geen betrokken partij zijn, maar dat we hen vanuit een zorgethische visie wel horen te betrekken (hen minstens informeren) en in de mate van het mogelijke met hun mening rekening houden.

Vanuit de autonomiegedachte is het belangrijk de cliënt te informeren over de stappen die men wil nemen en hem of haar hiervoor in de mate van het mogelijke uitdrukkelijk **toestemming** te vragen. Ook voor zaken zoals overleg plegen. Wanneer men als cliënt ervaart dat de hulpverleners niets achter de rug doen, leidt dit tot meer tevredenheid over de hulpverlening. "Betrokkenheid" wordt door cliënten meer gewaardeerd dan "efficiëntie" van de hulpverlening...

FASE 4: AFWEGING VAN DE WAARDEN

STAP 9: Welke waarden zijn in het geding? Wat is het waardeconflict?

Het gaat hier onder meer over de ouder-kind-loyauteit, de zorgzaamheid van de pleegouders serieus nemen, de samenwerking in de pleegzorgdriehoek bevorderen, en dit allemaal in het belang van het kind. Fysieke veiligheid is slechts één aspect van een complex geheel.

Vaak zal men – zoals iemand zei – hulp verlenen **tussen zorg en bemoeizorg**... En in een andere groep stelde men: hoe meer waarden afgewogen worden, hoe beter de optie waarvoor men uiteindelijk kiest...

Vaak wordt er geschermd met de notie "**kwaliteit van leven**", maar dit blijkt heel moeilijk te omschrijven: het gaat steeds om een zo goed mogelijke

kwaliteit van dit bepaald leven in deze omstandigheden en met deze achtergrond.

Ook gaan we ervan uit dat we 'vraag-gestuurd werken', maar wat doen we als de cliënt geen vraag heeft?

(Bijvoorbeeld: de cliënt ontkent of minimaliseert zijn alcoholprobleem.)

In hoeverre gaan we dan zelf een vraag induceren? Waar ligt de grens tussen bemoeizorg en bemoeizucht? Wat te denken van het gezegde: "We moeten de cliënt tegen zichzelf beschermen...?"

STAP 10: Proportionele afweging van waarden

Mensen hebben vaak **uiteenlopende visies** op opvoeding, en het is belangrijk deze met mekaar te delen en te komen tot een minimale gezamenlijke gedragenheid. De workshop kiest in deze situatie voor het bevorderen van de relatie tussen vader en kind als positieve kant van het verhaal, tegenover het werken met 'dwang' via het inschakelen van de jeugdrechtbank. Men pleit er voor dat, vanuit de rechtspositie van de minderjarige in de hulpverlening, de mening van de kinderen moet gehoord worden, zij moeten betrokken worden in het beslissingsproces.

In een andere groep werd de vraag gesteld in hoeverre wij als begeleider onze visie mogen opdringen of een **oordeel** mogen uitspreken als het bijvoorbeeld gaat over het belang van het hebben van een stabiele relatie? Verder werd het belang van gedeelde deskundigheid en professionalisme in organisaties onderstreept. In een bepaalde workshop werd vastgesteld dat men soms de strikte letter van de wet moet overtreden om in een

bepaalde situatie "het juiste" te doen, maar dat men dan wel blijftzitten met de vraag hoe de rechtbank hiermee zal omgaan.

FASE 5: BESLISSINGSMOMENT

STAP 11: Keuze voor één van de handelingsalternatieven

Men kiest er voor om de betrokkenen rond de tafel brengen voor er andere stappen gezet worden (naar de bemiddelingscommissie of de JRB) en gaat polsen of de begeleiding van de vader door iemand anders kan gebeuren. Op deze manier hoopt men de nodige bijkomende informatie te verzamelen om te komen tot een goed ondersteuningsplan.

In een andere groep werd voorgesteld een 'plan B' te voorzien, voor als het gekozen alternatief toch niet zou voldoen...

Rond het nemen van beslissingen werd in een andere groep ook de vraag gesteld naar de mogelijkheid om met **proefperiodes** en deadlines te werken. Zo kan men bijvoorbeeld afspreken om gedurende een bepaalde periode en binnen bepaalde grenzen de cliënt zelf aan het werk te zetten (autonomie), maar wanneer men na verloop van tijd merkt dat het geen of onvoldoende resultaat geeft, zelf ingrijpen (bescherming).

STAP 12: Verantwoording van de beslissing

Door te luisteren naar en erkenning te geven aan de (beleving van alle) betrokkenen, verdwijnt de vraag naar de inschakeling van de jeugdrechtbank en de gedwongen hulpverlening. Men werkt op een open en transparante manier voor alle betrok-

kenen, er komt duidelijkheid, men vraagt en biedt ook eerlijkheid in de hulpverlening. Men hanteert hierbij de methodiek van de meerzijdige partijdigheid en komt tot het bieden van een duidelijke houvast en dit binnen een voor alle betrokkenen duidelijke timing.

Enkele evaluerende bedenkingen

Vanuit de groepen werd het voorgestelde instrument als zinvol ervaren. Het beschreven stappenplan is goed om te vermijden dat men intuïtief, "op automatische piloot" gaat werken.

Men stelt vast dat de eerste vraag, die men moet stellen, is: "Hebben wij gedaan wat we binnen ons **mandaat** moeten en kunnen doen?", en dat men pas daarna het probleem mag "doorgeven" aan anderen. Men onderstreept het belang van een gedragen verantwoordelijkheid binnen de dienst voor de genomen beslissingen. Hierbij werd opgemerkt dat zo'n "gedragen beslissing", na afweging van alle mogelijkheden, soms de keuze is voor het "minste kwaad"... Maar dan kan men deze keuze ook verantwoorden. In een andere groep werd evenwel gewezen op het (te) **hoge ver wachtingspatroon** ten aanzien van de hulpverlening. Soms lijkt men wel te verwachten dat de hulpverlening alle fouten van de samenleving kan oplossen...

Door **externen** te betrekken in een bepaalde situatie, krijgen we misschien wel een 'derde' mening, maar dit mag geen alibi zijn om de direct betrokken personen alle beslissingsrecht te ontnemen. Toch kan ook de vraag gesteld worden of men een

(welooverwogen) advies van een expert (bijvoorbeeld een arts) zomaar naast zich neer kan leggen. Dan moet het in elk geval goed gemotiveerd en zo mogelijk door de direct betrokkenen onderschreven zijn. De uiteindelijke beslissing moet zoveel mogelijk door een collectieve verantwoordelijkheid gedragen zijn.

Verder pleitte men er ook voor om goed te luisteren naar de **waarden** van de betrokkenen en deze te **expliciteren**, te toetsen en te bevestigen of ter discussie te stellen. Ook naar de voorzieningen toe onderstreepte men het belang van het ontwikkelen van een visie rond ethische kwesties. Hierbij werd het belang van een **open communicatie** onderstreept, tot en met het in vraag durven stellen van de organisatie an zich...

De **zorg voor het personeel** is iets dat in alle werkgroepen terug kwam. Er werd gevraagd aandacht te hebben voor ondersteuning, vorming en het bieden van veiligheid voor de medewerkers. Dit laatste kan bijvoorbeeld door als organisatie ruimte te voorzien voor opvang en individuele ondersteuning van begeleiders na bijvoorbeeld een agressie-incident of door hen steeds de mogelijkheid te bieden om hun gevoelens rond bepaalde situaties te ventileren en te bespreken.

Het is belangrijk dat er een **gevoel van veiligheid** is bij de begeleiding, maar dit houdt ook in dat men weet dat er altijd iets kan verkeerd gaan. Streven naar een absoluut uitsluiten van alle risico's gaat ten koste van de spontaniteit van de job. Een evenwicht tussen verantwoordelijkheid en nemen beperkt het gevaar voor verstarring van de creativiteit.

Verder werd er ook op gewezen dat het voor een voorziening belangrijk kan zijn om **afspraken** rond het omgaan met noodsituaties (met inbegrip van de communicatie met de media) in een protocol vast te leggen. Men kan zich echter niet voor alles indekken; er moet ook ruimte blijven voor het onverwachte... Indien men alles in protocollen vastlegt, dreigt het werken (en het leven) in een voorziening niet meer leefbaar te worden... Er loert steeds het gevaar van 'overreglementering' achter de hoek, waardoor men zich langs alle kanten (als hulpverlener en als cliënt) laat vastzetten en alle creativiteit en spontaniteit gedood wordt.

In de marge werd het belang aangegeven van het aanduiden van een verantwoordelijke voor de **perscontacten**. Hierbij is het van groot belang vanaf het begin de (op dat moment) juiste informatie mee te delen, ook als men zelf nog niet het ganse verhaal kent. Dit is niet alleen belangrijk naar de pers toe, maar ook naar de andere (al dan niet onrechtstreeks) betrokkenen, zoals bijvoorbeeld ouders van andere bewoners of cliënten. Hierbij

werd aangestipt dat men als verantwoordelijke (van de voorziening of als spreekbuis naar de pers) vaak nog niet de tijd gehad heeft om de gehele gebeurtenis te vatten en zelf op verhaal te komen, wanneer de pers al over de vloer komt. Daarom is een goede voorbereiding (protocol van omgang met de pers?) van de persoon die de pers moet te woord staan, zeker nodig.

Door het versterken van het onderlinge **vertrouwen**, kan men anticiperen op mogelijke risico's: vertrouwen scheidt mildere reacties indien er iets mis loopt. Ook het actief betrekken van bijvoorbeeld de ouders kan hieraan bijdragen.

Tenslotte vond men het belangrijk om bij de bespreking het **buikgevoel** niet te negeren (cf. het stappenplan, waarin tot twee keer toe aandacht gevraagd wordt voor de "betekenis" van de situatie en de problemen voor de betrokkenen). Het subjectieve (gevoel) krijgt een plaats in de bespreking, naast de andere elementen, maar is niet het doorslaggevende. Het is één niet onbelangrijk element.

Een ondersteuningsaanbod

Het CEZ – Centrum voor Ethiek en Zingeving in het welzijnswerk, dat werkt in het kader van het Vlaams Welzijnsverbond, heeft reeds verschillende malen op vraag van voorzieningen gewerkt met deze methodiek en aan de hand van casussen, die door de medewerkers van de voorziening zelf aangebracht werden, een ethisch begeleidingsproces op gang gezet.

Geïnteresseerden nemen contact op met paulus.vanbortel@vlaamswelzijnsverbond.be, tel. 02 507 01 39.